

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-21>

УДК 330.3

Поплавська Оксана Миколаївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9538-3718>**Oksana Poplavska**

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

**ЕКОСИСТЕМНИЙ ПІДХІД В ДОСЛІДЖЕННІ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ****ECOSYSTEM APPROACH IN RESEARCH
OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS**

Анотація. Стаття присвячена вивченню сутності екосистемності соціально-економічних систем (СЕС) та можливостей застосування екосистемного підходу для їх дослідження в умовах глобальної нестабільності. В роботі представлено авторське розуміння екосистемності СЕС, що проявляється через ознаки: самостійність та взаємозалежність всіх учасників, акторів ринку; спроможність окремих акторів ініціювати нові та змінювати загально прийняті правила взаємодії; неперервність взаємодії та взаємовпливів усіх учасників; нерозривність понять життєздатність системи та зовнішнього і внутрішнього її середовища, інші. Запропоновано визначення дефініції «екосистемний підхід» у вузькому та широкому сенсі, виокремлено його принципи у дослідженні СЕС. Названі ключові напрямки вивчення екосистемності СЕС. Визначені детермінанти адаптивності та розвитку СЕС: ресурсність, компетентність та свідомість, цілі та мотиви акторів.

Ключові слова: соціально-економічна система, сталий розвиток, екосистемність, екосистемний підхід, соціальна безпека.

Summary. The article is devoted to the study of the essence of ecosystemicity of socio-economic systems and the possibilities of applying the ecosystem approach to their study. Given that the application of traditional approaches to the analysis and assessment of socio-economic systems does not provide a holistic vision and understanding of the problems caused by the nonlinear nature of modern events and processes, the introduction of the ecosystem approach into the practice of scientific research allows expanding the horizon of searching for and justifying causes, consequences, etc. By adopting this approach, the connections in these systems become evident, reflecting the relationships and mutual influences through the following determinants: knowledge, motives, values, and resources. The purpose of the article is to reveal the essence of the ecosystem approach and to outline the features of its application for analyzing processes and states of socio-economic systems. The author's understanding of the ecosystemic nature of socio-economic systems is presented, which is manifested through the following features: independence of all participants, market actors in their activities and choice of methods and types of these activities and their simultaneous interdependence on each other's actions and decisions; ability of individual actors to initiate new and change generally accepted rules of interaction; dynamism and continuity of interaction and mutual influence of all participants; ability of the system to change in accordance with new rules and values; cumulative nature of the impacts of the environment. The definition of the "ecosystem approach" is proposed in a narrow and broad sense. It is emphasized that this approach is a coordinate system in which the starting point for the construction, development, and evaluation of the results of the functioning of the socio-economic system is value (in the sense of social utility), which can be represented by a set of achieved sustainable development goals. The principles of the ecosystem approach to the study of socio-economic systems are highlighted: interdependence, social utility, dynamism, responsibility, and human-centeredness. The key area of studying the ecosystemic nature of the socio-economic system is social security, the ability of systems to develop and adapt to change. The author identifies the determinants of adaptability and development of socio-economic systems, which include physical (resource) ability, competence and consciousness, goals and motives of actors.

Keywords: socio-economic system, sustainable development, ecosystem, ecosystem approach, social security.

Постановка проблеми. Інтерес науковців до вивчення проблем розвитку суспільства, дослідження сутності економічних процесів та їх

наслідків на функціонування соціальних систем свідчить про складність питань, що вивчаються, потребу в подальшому осмисленні змін, що від-

буваються, та формуванні бачення майбутнього. Зокрема, особливої уваги в епоху цифровізації та становлення Економіки 5.0 науковці приділяють переосмисленню таких явищ, як криза та нестабільність, пошуку детермінант розвитку соціально-економічних систем в цих турбулентних умовах, обґрунтуванню імперативів соціальної та економічної безпеки, сталого розвитку, тощо. Зважаючи на те, що характер функціонування та здатність соціально-економічної системи розвиватися визначають її стійкість, для управлінців необхідно розуміти і коректно використовувати драйвери росту, «бачити» прогалини, що можуть провокувати появу ризиків для існування цих систем. Тобто розуміння не лише структури соціально-економічної системи (далі СЕС), але її внутрішніх та зовнішніх зв'язків, можливість передбачити зміни та оцінити їх вплив на життєздатність такої системи – є нагальною науковою задачею сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток соціально-економічних систем досліджують чимало науковців, серед яких виокремимо Левицького В., який виокремив основні принципи сталого розвитку СЕС [16], Кононову І., яка запропонувала методологічний апарат для оцінювання розвитку СЕС [14]; Богуна М., який дослідив вплив глобалізації на соціально-економічні системи [10], Калініченко Л. та ін., корі ґрунтовно вивчили драйвери та описали теоретичний конструкт потенціалу СЕС [9]. Чимало науковців звертають увагу на окремі чинники трансформації СЕС, пов'язані, наприклад, з цифровізацією [8], міграцією [7] тощо. Разом з тим, СЕС в згаданих роботах досліджуються переважно за процесним підходом, минаючи проблематику взаємовпливів агентів та акторів ринку; мало розкрито причини посилення нелінійності процесів, що відбуваються.

Останні десятиліття ознаменувалися підвищеною увагою до екологічного розвитку суспільства, що також знайшло відображення в наукових доробках. Так, з'явилася концепція «блакитної економіки», котра стверджує, що управляти природними ресурсами необхідно так, щоб не завдавати шкоди природі, тобто «економіка використання природжених ресурсів» має стати екосистемною [3]. Крім того, набула розвитку еволюційна теорія в економіці, що дозволило по-новому подивитися на СЕС, а саме через екосистемний підхід. При цьому єдиного розуміння що таке екосистемний підхід немає в літературі. Прихильники блакитної економіки його тлумачать як спосіб використання та захисту природних рифів, створюючи комерційну вигоду на засадах співпраці (наприклад, між організаціями в регіоні Північного моря) [3]. Деякі автори ототожнюють екосистемний підхід з сукупністю заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку [4].

Інший погляд – розуміння екосистемного підходу як методу управління. Зокрема, екосистемний підхід визначено в Литовській Стратегії охорони навколишнього середовища Балтійського моря (2010), де він названий «комплексним і інтегрованим методом управління діяльністю людини, що заснований на останніх доступних знаннях про екосистеми та їх зміни, спрямований на виявлення несприятливих впливів на морську екосистему та виконання ефективних заходів для зменшення таких впливів, зберігаючи цілісність і стійкість екосистем» [6]. Колот А.М. ототожнює цей підхід з міждисциплінарним і пропонує розглядати його як такий, де існує людтовимірність [13]. Тобто, в науковому дискурсі проглядається певна неузгодженість у трактуванні цього терміну, що пов'язано з вирішенням вузько спрямованих питань, дослідженнями окремих галузей або сфер економічної діяльності.

Мета статті полягає у розкритті сутності екосистемного підходу та визначенні особливостей його застосування для вивчення процесів, станів соціально-економічних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування будь-якої СЕС так чи інакше передбачає використання ресурсів: природних, людських, фінансових, тощо. Саме рух цих ресурсів, їх перетворення або зміна є основою зміни СЕС, через що дослідники чистіше вивчають самі процеси, їх динаміку. Але таке спрощене розуміння «закриває» внутрішні (скриті) процеси – соціальну взаємодію та взаємовплив середовища і людини. Як зазначає Spash, якщо не приділяти уваги соціальним аспектам економіки, то управління СЕС перетворюється на «планування транспортної системи шляхом проектування автомобільного двигуна» [5]. Водночас соціальні відносини в СЕС останні роки стають все більш атомізованими [12], що створює додаткові невизначеності для СЕС. Тобто, сама система може бути як стабільною, так і перебувати у стані змін. Наприклад, якщо більше проявлятимуться руйнівні тенденції, то СЕС може бути знищена, й цьому на думку Berger J. сприяють прагнення відмовитися від традиційних нормативних зв'язків, посилення експансії певних акторів [1]. Названі передумови є у полі культури та етики, тому відносини, що домінують в суспільстві є визначальними для будь-якої СЕС. Іншим фактором, що може призвести до руйнування СЕС, трансформації її у нову, є протиріччя між потребами в ресурсах для розвитку СЕС та перспективами збереження середовища, життя на Землі. У цьому контексті проблема полягає у визначенні меж, за якими знищення зовнішніх ресурсів ставить під загрозу відтворення як економіки так і людства. На думку громадських активістів, екологічні проблеми – ті питання, що мають бути вирішені, оскільки ключовою цінністю має бути якість

життя. Для рішення цього протиріччя суспільство виробило концепт сталого розвитку, але не всі країни докладають максимум зусиль для реалізації цілей сталого розвитку. Таким чином, незалежно від того, які ресурси наявні, у якому стані знаходиться система, вона має внутрішні важелі впливу на середовище, котре також невинно впливає на дану систему; виникають взаємовпливи та взаємовідносини між компонентами, учасниками, акторами. Отже, на сьогодні можемо зробити висновок, що СЕС набуває ознак екосистемності. Про це також пише Колот А., відзначаючи, що включення поняття «екосистеми» до економічної теорії, дозволяє більш системно та ґрунтовно бачити першопричини процесів та явищ, оскільки сама економічна діяльність являє собою екосистему [13].

В авторському розумінні екосистемність СЕС проявляється у такому:

– Усі учасники (гравці), актори ринку є самостійними у своїй діяльності та виборі способів, видів цієї діяльності й водночас взаємозалежні від дій та рішень один одного; вони можуть об'єднуватися і створювати соціальні системи;

– Соціальні системи та окремі актори здатні ініціювати нові та змінювати загально прийняті правила взаємодії, впливаючи тим самим на інших;

– Взаємодія між учасниками, акторами відбувається з різною інтенсивністю, але постійно (незалежно від персоніфікації), що робить функціонування СЕС природним і безперервним;

– СЕС у разі зміни конфігурації «сил», так би мовити, ландшафту учасників та акторів не зникає у сенсі «небуття», а перероджується у нову, з іншими правилами, цінностями;

– Існують різні за характером взаємодії, територіальними ознаками, розмірами, тощо екосистеми, що співіснують (у т.ч. можуть становити частину іншої), й віддзеркалюють зміст відповідної СЕС;

– Середовище в СЕС – це не лише зовнішні по відношенню до даної системи умови, правила, гравці, але й внутрішні передумови, етика, культура, комунікації;

– Середовище може змінюватися під впливом діяльності учасників та акторів СЕС й водночас має довготривалий кумулятивний вплив на життєздатність самої системи, життя людини; у фокусі будь-якої СЕС завжди є людина у будь-якому статусі (чи то роботодавець, чи то працівник, чи громадянин, чи творець, чи руйнівник, тощо).

Звичайно, названі ознаки екосистемності не є вичерпними і можуть бути доповнені, але це дає підстави застосувати для дослідження СЕС екосистемний підхід.

Як зазначалося раніше, зміст екосистемного підходу різні науковці розкривають по-різному. Зокрема, в моделі стейкхолдерського капіталізму даний підхід реалізується через інститут догово-

рів та узгодження інтересів стейкхолдерів. Наприклад, розглядаючи СЕС підприємства, досягнення цілей сталого розвитку та посилення екологічності є можливим при гармонізації інтересів стейкхолдерів, об'єднанні ресурсів усіх учасників ланцюга постачання [18], активного використання цифрових платформ для консолідації зусиль [15]. Разом з тим взаємодія повинна бути не хаотичною, а ґрунтуватися на певних правилах, цінностях, що відповідають цілям, місії компанії (як екосистеми) або суспільства чи країни в цілому [19]; тобто будь-яка за рівнем управління, або іншими ознаками СЕС, що функціонує за екосистемним підходом буде зорієнтована на досягнення суспільної корисності. У більш широкому сенсі екосистемний підхід можна розглядати як частину теорії екосистеми, а саме, як певні теоретико-прикладні засади функціонування учасників СЕС, що досягають екосистемності [13]. Разом з тим, в філософському розумінні будь-який підхід має описувати певну точку зору на явище або процес, що описуються прийнятними дефініціями та теоретико-методологічними засновками. Таким чином, екосистемний підхід – це така система координат, за якої відправною точкою для побудови, розвитку, оцінювання результатів функціонування СЕС є цінність (у сенсі суспільної корисності), котру можна представити сукупністю досягнутих цілей сталого розвитку.

Одним з ключових аспектів екосистемного підходу є принципи, за яких здійснюється управління, розвиток та аналіз СЕС. Серед наукових розробок у цій царині переважають роботи, де такі принципи виокремлюють для управління природокористуванням [11], біорізноманіттям [2]. Вітчизняні дослідники, адаптуючи принципи екосистемного підходу у збереженні біорізноманіття до управління бізнес-екосистемами, називають такі: детермінованість потребами суспільства, децентралізація управління, обмеженість у часі та просторі, залученості наукової спільноти та активне впровадження інновацій, орієнтація на зміни, ін. [17]. Виходячи з вище зазначеного, екосистемний підхід у дослідженні СЕС передбачає врахування таких принципів (особливостей):

1. Взаємозалежність. Екосистеми взаємозалежні та взаємодоповнюють одна одну, тому не можуть розглядатися окремо одна від одної, без урахування взаємовпливів. Лише у цілісному баченні ролі, місця тої чи іншої СЕС (як екосистеми), їх ланцюгів поставок, врахування мультиплікаційних ефектів, цілей можна зробити висновок про стан та її адаптивність до умов нестабільності, що на сьогодні посилюється.

2. Суспільна корисність. Стан СЕС (те, наскільки вона є «здоровою», тобто не тяжіє до занепаду) характеризується, перш за все, відповідністю цілей СЕС загально прийнятим людським

цінностям (закріпленим у міжнародних актах, зокрема, щодо прав людини, збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь та ін.). Вважаємо, що СЕС, що не зорієнтовані на цінності людства приречені до руйнації, оскільки виникатиме конфлікт інтересів учасників та акторів цієї системи через втрату контролю над ресурсною базою, посилюватиметься тиранія та війни, що знищать людство.

3. Динамічність. Усі СЕС (як екосистеми) постійно змінюються, адаптуючись до викликів зовнішнього середовища, створюючи нові мережі між собою. Таким чином постійно змінюється структурний «ландшафт» системи, її зв'язки. Зовнішнє середовище також змінюється постійно і може набувати іншої форми (наприклад, перехід у віртуальне середовище), породжувати нові цінності, правила поведінки учасників та акторів СЕС.

4. Відповідальність. За екосистемного підходу приймається за константу екологічно відповідальна поведінка усіх учасників, акторів СЕС (у разі відсутності такої поведінки учасник або підприємство вважається деградантом і «переноситься» до моделі СЕС у хаосі). Разом з тим, екологічно відповідальна поведінка не є абсолютним, адже досягнення екологічних цілей без соціальної безпеки та економічних результатів, соціальних контактів (комунікацій) не буде мати сенс. Тобто, екосистемний підхід – це завжди зваженість у рішеннях.

5. Людиноцентризм. Ключовим моментом у реалізації екосистемного підходу є врахування того, що людина не лише споживає цінності (продукти, послуги), приймає та втілює в життя правила, етичні норми, але й може продукувати нові цінності, створювати корисність. Тобто, людина

може бути і споживачем, і працівником, і роботодавцем, і законотворцем, і арбітром – це вимагає збалансування та гармонізації різних мотивів, інтересів. Але за будь-яких обставин, якщо людська популяція не зможе співіснувати у своїй різноманітності, вона приречена до вимирання.

Таким чином, екосистемний підхід у дослідженні СЕС можемо у вузькому значенні трактувати як оцінювання стану СЕС відповідно до особливостей та характерних ознак екосистемності, а у більш загальному – сукупність методологічних засад аналізу й оцінювання стану та динаміки розвитку СЕС, визначення перспектив та ризиків її функціонування, у т.ч. показників, індикаторів, критеріїв класифікації, тощо. Ураховуючи принцип людиноцентризму, вважаємо за доцільне досліджувати екосистемність СЕС через призму аналізу соціально-економічної безпеки. У такому випадку, доречно здійснювати аналіз показників, що засвідчать ступінь досягнення соціально-економічних цілей, зокрема, сталого розвитку. Наприклад, для СЕС – держави – це можуть бути показники зниження рівня бідності та нерівності серед населення, зростання матеріального благополуччя та покращення здоров'я населення, зменшення ризиків демографічних «ям», рівень екологічної безпеки, удосконалення партнерства акторів ринку та ін. Для СЕС рівня організації – це можуть бути доходи та рентабельність компанії, лояльність персоналу, позитивний бренд на ринку (що включає екологічну компоненту), тощо. При цьому ключовим показником, який слід досліджувати в будь-якій СЕС – це спроможність розвиватися і адаптуватися до змін. Таку спроможність можуть детермінувати такі чинники, як фізична здатність, компетентність та свідомість (рис. 1), цілі та мотиви акторів. Детермінованість СЕС цими чинниками зумовлена саме людиноцентризмом, адже драйвером змін може бути лише людина з її потенціалом та знаннями, але, водночас, вона обмежена мораллю та етикою (відповідно до екосистемного підходу – орієнтування на забезпечення сталого розвитку, дбайливого ставлення до природних ресурсів, збереження Землі для майбутніх поколінь).

Їх визначення дозволяє не лише оцінити спроможність СЕС розвиватися, адаптуватися до змін, але й зробити форсайт розвитку. Але очевидним є той факт, що у разі збереження та розвитку людського капіталу, забезпечення екологічності використання ресурсів й збереження здоров'я населення, дотримуючись загальноприйнятих гуманістичних етичних норм (що визначатиме цілі), мотивація акторів та учасників ринку буде на збереження діючих (здорових) взаємозв'язків та взаємовпливів незалежно від турбулентності зовнішніх обставин; тобто СЕС буде видозмінюватися, але збережеться.

Рисунок 1 – Детермінованість адаптивності та розвитку СЕС

Джерело: розроблено автором

Висновки. Нелінійність, складність процесів, які протікають в СЕС зумовлює потребу в пошуку нових підходів їх дослідження. Таким підходом на сьогодні є екосистемний підхід, що, як і між-дисциплінарний, дозволяє побачити проблеми з різних боків, зокрема, у випадку його використання – через термінологію теорії екосистем. Розуміння того, що СЕС – є живою, дозволяє по-новому оцінити причини руйнації таких систем, виокремити детермінанти розвитку. Взяти

на озброєння даний підхід, очевидними стають зв'язки в СЕС, що віддзеркалюють взаємодійності та взаємовпливи через детермінанти: знання, мотиви, цінності, ресурсність. В підсумку, екосистемний підхід в дослідженні СЕС – це методологічне підґрунтя пошуку ризиків та побудови прогнозів розвитку цих систем в умовах невизначеності та з урахуванням глобальної мети – збереження ресурсів (умов існування та відтворення) для наступних поколінь, тобто сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Berger J. The Future of Capitalism. *Social Change and Modernity* / Editor Bruno Grancelli. Walter de Gruyter. Berlin–New York, 1995. URL: <https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft6000078s&chunk.id=d0e7471&toc.depth=1&toc.id=d0e7471&brand=ucpress> (дата звернення: 28.02.2024).
2. Decisions Adopted by the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity at its Fifth Meeting. Annex III. Nairobi, Kenya. 2000. May 15-26. 105 p. URL: <https://www.cbd.int/decision/cop/?id=7148> (дата звернення: 29.02.2024).
3. Ecosystem approach. Interview with Tomas Sterckx (DEME). Blue Cluster. URL: <https://www.bluecluster.be/domains/ecosystem-approach> (дата звернення: 25.03.2024).
4. Katsanevakisa S., Stelzenmüller V., South A. and al. Ecosystem-based marine spatial management: Review of concepts, policies, tools, and critical issues. *Ocean & Coastal Management*. 2011. Volume 54. Issue 11. P. 807–820. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2011.09.002> (дата звернення: 24.03.2024).
5. Spash, C.L. Social Ecological Economics. *Routledge Handbook of Ecological Economics: Nature and Society* / ed. By Spash C.L. Abingdon and New York : Routledge, 2017. P. 3–16. URL: https://www.clivespash.org/wp-content/uploads/2015/04/2017-Spash-Social_Ecological_Economics-Ecol_Econ_Handbook.pdf (дата звернення: 19.03.2024).
6. The Resolution of the Government of the Republic of Lithuania on the Approval of the Baltic Sea Environmental Protection Strategy. 2010. August 25. № 1264. P. 6. URL: https://helcom.fi/wp-content/uploads/2019/10/NIP_Lithuania.pdf (дата звернення: 22.03.2024).
7. Vasylytsiv T., Mulska O., Osinska O., Makhonyuk O. Social and economic development of Ukraine: Modelling the migration factor impact. *Economics and Business Review*. 2022. Vol. 8. No. 3. P. 27–58. DOI: <https://doi.org/10.18559/ebr.2022.3.3> (дата звернення: 21.03.2024).
8. Veit D., Thatcher J. Digitalization as a problem or solution? Charting the path for research on sustainable information systems. *Journal of Business Economics*. 2023. Vol. 93. P. 1231–1253. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11573-023-01143-x> (дата звернення: 13.03.2024).
9. Актуальні проблеми та напрями розвитку потенціалу соціально-економічних систем в умовах конкуренції : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.Л. Калініченко. Харків : ФОП Панов А. М., Видав. ТОВ «В справі», 2017. 275 с.
10. Богун М.М. Глобалізація та її вплив на розвиток соціально-економічних систем. *Стратегія економічного розвитку України*. 2021. № 48. С. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.33111/sedu.2021.48.005.012> (дата звернення: 11.03.2024).
11. Льбіна М.В. Міжнародний досвід впровадження екосистемного підходу в управлінні природокористуванням. *Міжнародна науково-практична конференція «Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи»*, 3-4 листопада 2022 року. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/17657/1/3-4_konf_22-452-454.pdf (дата звернення: 25.03.2024).
12. Колот А.М., Герасименко О.О., Маршавін Ю.М. Атомізація життєвого простору та дифузія трудової діяльності в умовах коронакризи: прояв, наслідки, вектори подолання. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2021. № 11(2). С. 10–25.
13. Колот А.М. Екосистемність як імператив стійкого людиновимірного розвитку: препринт. Київ : КНЕУ, 2024. 52 с.
14. Кононова І.В. Оцінка розвитку соціально-економічної системи та мінливості її зовнішнього середовища на прикладі національної економіки України. *Економічний простір*. 2018. № 136. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5828/1/13.pdf> (дата звернення: 05.03.2024).
15. Крупа М.І., Демчишак Н.Б., Щуревич О.І. Розвиток фінтех-екосистеми в Україні: співпраця між стейкхолдерами в умовах цифрового суспільства. *Наукові записки університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2023. № 28 (56). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2023_28_13 (дата звернення: 15.02.2024).
16. Левицький В. Розвиток соціально-економічних систем в сучасних умовах. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/34943/2/FMZKPNES_2021_Levytskyi_V-The_development_of_the_22-24.pdf (дата звернення: 23.02.2024).
17. Нагара М.Б. Специфіка та інструментарій екосистемного підходу. *Економіка та управління підприємствами*. 2023. № 2 (82). DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-82-9> (дата звернення: 19.03.2024).
18. Полянська А.С., Мартинець В.Б., Мельничук І.В. Налагодження взаємодії із стейкхолдерами як передумова формування бізнес-екосистеми енергетичних підприємств. *Управління в нафтогазовому комплексі*. 2021. № 2(24). URL: <https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/download/353/308> (дата звернення: 21.02.2024).
19. Поплавська О.М., Кир'янова О.В. Теоретичні засади інжинірингу соціальних проєктів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-23> (дата звернення: 28.03.2024).

References:

1. Berger J. (1995) *The Future of Capitalism. Social Change and Modernity* / Editor Bruno Grancelli. Walter de Gruyter: Berlin–New York. Available at: <https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft6000078s&chunk.id=d0e7471&toc.depth=1&toc.id=d0e7471&brand=ucpress>
2. Decisions Adopted by the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity at its Fifth Meeting (2000) Annex III. Nairobi, Kenya. May 15-26. 105 p. Available at: <https://www.cbd.int/decision/cop/?id=7148>
3. Ecosystem approach. Interview with Tomas Sterckx (DEME). Blue Cluster. Available at: <https://www.bluecluster.be/domains/ecosystem-approach>
4. Katsanevakisa S., Stelzenmüller V., South A. and al. (2011) Ecosystem-based marine spatial management: Review of concepts, policies, tools, and critical issues. *Ocean & Coastal Management*. vol. 54, issue 11, pp. 807–820. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2011.09.002>
5. Spash C. L. (2017) Social Ecological Economics. *Routledge Handbook of Ecological Economics: Nature and Society* / ed. by Spash C.L. Abingdon and New York: Routledge, pp. 3–16. Available at: https://www.clivespash.org/wp-content/uploads/2015/04/2017-Spash-Social_Ecological_Economics-Ecol_Econ_Handbook.pdf
6. The Resolution of the Government of the Republic of Lithuania on the Approval of the Baltic Sea Environmental Protection Strategy (August 25, 2010), no. 1264, p. 6. Available at: https://helcom.fi/wp-content/uploads/2019/10/NIP_Lithuania.pdf
7. Vasyltsiv T., Mul'ska O., Osinska O., Makhonyuk O. (2022) Social and economic development of Ukraine: Modelling the migration factor impact. *Economics and Business Review*, vol. 8, no. 3, pp. 27–58. DOI: <https://doi.org/10.18559/eb.2022.3.3>
8. Veit D., Thatcher J. (2023) Digitalization as a problem or solution? Charting the path for research on sustainable information systems. *Journal of Business Economics*, vol. 93, pp. 1231–1253. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11573-023-01143-x>
9. Kalinichenko L. L. (2017) Aktualni problemy ta napriamy rozvytku potentsialu sotsialnoekonomichnykh system v umovakh konkurentsii [Actual problems and directions of development of the potential of socio-economic systems in conditions of competition]: monohrafiia / za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. Kharkiv: FOP Panov A. M., TOV "V spravi", 275 p. (in Ukrainian)
10. Bohun M. M. (2021) Hlobalizatsiia ta yii vplyv na rozvytok sotsialno-ekonomichnykh system [Globalization and its influence on the development of socio-economic systems]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no. 48, pp. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.33111/sedu.2021.48.005.012> (in Ukrainian)
11. Iliina M. V. (November 2-3, 2022) Mizhnarodnyi dosvid vprovadzhennia ekosystemnoho pidkholdu v upravlinni pryrodokorystuvanniam [International experience of implementing the ecosystem approach in nature management]. *Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia "Hlobalizatsiia ta rozvytok innovatsiinykh system: tendentsii, vyklyky, perspektivy"*. Available at: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/17657/1/3-4_konf_22-452-454.pdf (in Ukrainian)
12. Kolot A. M., Herasymenko O. O., Marshavin Yu. M. (2021) Atomizatsiia zhyttievoho prostoru ta dyfuziia trudovoi diialnosti v umovakh koronakryzy: proiav, naslidky, vektory podolannia [Atomization of living space and diffusion of labor activity in the conditions of the corona crisis: manifestation, consequences, vectors of overcoming]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 11(2), pp. 10–25. (in Ukrainian)
13. Kolot A. M. (2024) Ekosystemnist yak imperatyv stiikoho liudynovymirnoho rozvytku [Ecosystemicity as an imperative of sustainable human-dimensional development]: prepynt. Kyiv: KNEU, 52 p. (in Ukrainian)
14. Kononova I. V. (2018) Otsinka rozvytku sotsialno-ekonomichnoi systemy ta minlyvosti yii zovnishnoho seredovyshcha na prykladi natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Assessment of the development of the socio-economic system and the variability of its external environment on the example of the national economy of Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 136. Available at: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5828/1/13.pdf> (in Ukrainian)
15. Krupa M. I., Demchysyak N. B., Shchurevych O. I. (2023) Rozvytok fintekh-ekosystemy v Ukraini: spivpratsia mizh steikkholderamy v umovakh tsyfrovoho suspilstva [Development of the fintech ecosystem in Ukraine: cooperation between stakeholders in the conditions of a digital society]. *Naukovi zapysky universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Ekonomika"*, no. 28 (56). Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2023_28_13 (in Ukrainian)
16. Levytskyi V. (2021) Rozvytok sotsialno-ekonomichnykh system v suchasnykh umovakh [Development of socio-economic systems in modern conditions]. Available at: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/34943/2/FMZKPNES_2021_Levytskyi_V-The_development_of_the_22-24.pdf (in Ukrainian)
17. Nahara M. B. (2023) Spetsyfika ta instrumentarii ekosystemnoho pidkholdu [Specificity and tools of the ecosystem approach]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, no. 2 (82). DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-82-9> (in Ukrainian)
18. Polianska A. S., Martynets V. B., Melnychuk I. V. (2021) Nalahodzhennia vzaiemodii iz steikkholderamy yak peredumova formuvannia biznes-ekosystemy enerhetychnykh pidpriemstv [Establishing interaction with stakeholders as a prerequisite for the formation of a business ecosystem of energy enterprises]. *Upravlinnia v naftohazovomu kompleksi*, no. 2(24). Available at: <https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/download/353/308> (in Ukrainian)
19. Poplav'ska O. M., Kyrianova O. V. (2024) Teoretychni zasady inzhynirnyhu sotsialnykh proektiv [Theoretical principles of engineering of social projects]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-23>. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 08.04.2024